

EUSKALTZAINDIAREN BATZARRE AGIRIA BERA-N
(Nafarroa)

1980, Abuztuak 1

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren agur-hitzak:

Manuel Iriarte, Bera-ko Alkate jauna.

D. Jacinto Argaya, Jaun Apezpiku agurgarria.

Euskaltzaindiko jaunak.

Beratarrak, eta hainbeste lekutatik honera etorriak.

Jaun-Andreak: Arratsalde on, eta agur bero bat denoi!

Bera-ko hiri ospetsu eta sonatu honetara etorri da gaur Euskaltzaindia. Hobeki esan, atzo etorri zen. Jadanik eginak ditu hemen bi bilkura: bat, gure Elkartean ziren bi hutsarteak betetzeko. Beraz, bi euskaltzain edo “académico” berri izendatu dira hemen; bat, gainera, nafarra, Aita Francisco Ondarra, Bakaikuko semea. Bigarren bilkura, heldu den urtean euskal Dialektologiazko ikasaldi bat antolatzeke izan da. Hirugarrena, berriz, arratsalde honetako hau dugu.

Galde lezake zenbaitek: Bilerak hauek egiteko, zergatik hautatu du Euskaltzaindiak Bera-ko hiria?

Erantzuna agirian dago. Bera-ko Udaletxeak gonbidaturik etorri da Euskaltzaindia honera, eta bazen horretarako arrazoi nagusi bat: egun hauetanxe betetzen dela euskal bestak hiri honetan ospatu zireneko mendeurrena.

Bai. Herriko bestekin batean, orain ehun urte, euskal bestak egin ziren hemen. Eta gertakari horren oroitzapena izan nahi du guarko ospaketa honek.

Beraz, mila zortzirehun eta larogeian euskal bestak ospatu ziren Bera-ko hirian. Justu, egun hauetan betetzen dira ehun urte.

Euskal literaturaren gora-beherak pixka bat hurbildik ezagutzen dituenak badaki urte hori —mila zortzirehun eta larogeigarren urtea— mugarri antzo nabarmentzen dela. Urte horren inguruetan kontzientzia esnatze bat gertatzen da gure herrian. Euskara, mendez-mende kondaira aurreko denboretatik heldu zaigun ondasun hau eta orain hiltzorian ikusten duguna, salbatu nahi da, bizirik atera nahi da.

Kontzientzia berri eta zoli horren seinaleak ugari agertzen zaizkigu urte horren inguruan. Bat, euskal besten ospaketak. Euskal bestak Ipar Euskal-Herrian sortu ziren, Abadia jaunaren eraginez, baina orain muga iragan eta hemengo Euskal-Herrira zabaltzen dira. Lore Joko (Juegos Florales) edo hitz jostaldiak ere orain antolatzen hasten dira.

Euskal aldizkariak ere urte muga honen inguruan sortu ziren: lehenik Iruñeko *Revista Euskara* eta gero Donostiako *Euskal-Erria* aldizkaria, urte luzez biziko dena. Beronen orrietan bildu ziren euskararen kezka eta arrangura sentitzen zuten guztiak.

Nafarroak bazuen urte haietan gizon handi bat euskarari emana, Arturo Campión, eta Nafarroan bazen, baita ere, "Asociación Euskara de Navarra" delako taldea.

Kultur mailan, urte horren inguruan, hainbeste obra zahar eta berrik argia ikusten dute. Hona hemen horietako batzuen tituluak: José Manterolaren: *Cancionero Vasco*; A. Campionen: *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*; Mogelen: *Peru Abarca*; Larramendiren: *Corografía*; Aizkibel eta Novia de Salcedoren hiztegiak; Astarloaren: *Discursos filosóficos sobre la lengua primitiva*, etab.

Inprentak, orain arte ez bezala, saiatzen dira gure gauzen aldeko lanean. Nori berea zor zaio, eta, honetan, aipamen berezia zor zaio, Tolosako Eusebio Lopez jaunari.

Ereintza honek bere fruituak ekarri zituen, nola ez? Aro berri baten atarria izan zen hura.

Handik urte gutxitara, 1886an, eta Durangoko euskal bestetan, hain zuzen, euskal Akademia baten asmoa lau haizetara zabaltzen du Artiñano jaunak. Anitz urte igaroko da oraindik asmoa egia bihur dadin arte, baina nolabait Euskaltzaindia bera ere euskal besten fruitua dela esan daiteke.

Baina zer da Euskaltzaindia? Zertarako da? Zer egin dezake euskararen alde? Zer lan darabil eskuen artean?

Zuek baduzue, noski, Real Academia Española-ren berri. Gaztelania zaintzeko eta gidatzeko Felipe V.ak ezarri zuen batasun edo gorporazio hau. Frantzian ere, frantsesa zaintzeko, bada Académie Française delakoa, Richelieu Kardinalak ezarria. Gailego hizkuntza zaintzeko ere hor da Real Academia Gallega, katalana zaintzeko Institut d'Estudis Catalans, eta abar.

Zer dira, bada, horiek? Hizkuntza baten ardura eta arta hartzeko jarri-rik dauden elkargo edo batasunak; hizkuntza hura nolabait gidatu, bultzatu eta indartu behar dutenak.

Euskaltzaindia, euskararen Akademia ere, horretarakoxe da, bada. Euskara, euskaldunon mintzaira, zaindu, gidatu, landu, indartu, eta daukan baino osasun hobegoan jartzeko.

Bai. Inork izatekotan, euskarak du Akademia baten behar eta premia gorria. Euskararen patua mendeetan barna benetan harrigarria izan da. Hona hemen herri ttipi bat, hizkuntza berezi baten jabe dena, guztiz bestelakoak diren hizkuntzez inguratua. Hizkuntza honek, euskarak, legearen aldetik ez du inongo babesik izan. Eskolan sartzeari debekatu zaio. Gizarte prestijiorik ez du berekin. Guti landua, bertan behera utzia. Halaz ere, bere basa itxuran eta ahal izan duen bezala, iraun du. Baina zer gertatu behar zitzaion ez zen zaila asmatzen. Galduaz joan da, gainbehera amilka etorri da, inguruko hizkuntza boteretsuek itoa.

Oraino, lehengo mendeetan, etxeko eta auzoko bizimoldeak indar handia zutenean, aisago gordetzen zen euskara, eta bai belaunetaz-belaun pasatzen ere. Gaur, ordea, bizimoldea, ohiturak eta dena iraulkatu denean, ez da berdin gertatzen. Euskaldun irautea askoz ere zailago bihurtu da.

* * *

Baina aitzina iragan baino lehen, diodan hizño bat euskararen aldeko obra hau funtsezko arrazoiengan oinarritua dagoela erakusteko. Izan ere, hemen galde lezake zenbaitek: Eta zergatik salbatu nahi dugu euskara? Zer axola du euskaldun izan edo ez izan? Xoko bateko hizkuntza ttipi eta bakarti baten jabe izatea baino ez ote da hobe hizkuntza handi eta zabalago baten jabe izatea?

To, goazen zatika. Euskara maitatzeko, begiratzeko eta lantzeko zer arrazoi dagoen, nik hemen, bistan da, ezin dut hedatsuki azaldu, luzeegi joango baitlitzateke hitzaldi hau. Gainera, hor dago *Euskararen Liburu Zuria*, arrazoi horiek ezagutu nahi dituztenen faboretan Euskaltzaindiak argitaratua.

Gauza bat esango dut soilki. Edozein herrik, handi nahiz ttipi delarik, nork bere hizkuntza atxikitzen du. Zergatik? Hartan bere izakeraren eta nortasunaren irudia ikusten duelako. Guk geurea arbuiatu eta gaitzetsiko bage-nu, arlote eta zozo batzuk bezala jokatuko genuke.

Etsenplu bat aipatzeko, hor dugu Israelgo herriarena. Hizkuntza bat behar zuen. Bat hautatzekotan, bazirudien munduan zabalduena dena, ingele-sa hautetsi behar luketela. Eta ez. Zein hartu zuten? Berena, hebraiera, nahiz eta hizkuntza hori aspaldi hilik egon, nahiz eta hizkuntza hura inork ez jakin. Eta hilik eta ehortzirik zegoen hizkuntza berpiztu dute. Zergatik? Berena delako. Inork ere ez du aita edo ama maitatzen handi edo aberatsa delako,

berea duelako baizik. Berdin edo antzera gertatzen da hizkuntzaz. Baina, hori bai, israeldar bakoitzak badaki hebraieraz gainera, beste hizkuntza zabalago bat ere, nahiz dela inglesa, frantsesa, espanyola, arabea, errusoa..., eta behar denean erabiliko du, baina etxe barnerako beti berena.

Guk ere euskarari atxikiak izan behar dugula diogunean ez dugu esan nahi beste hizkuntzarik ez dela ikasi behar. Besteak ikasi bai, baina nork berea utzi gabe.

Eta honetan maiz oker-adituak egoten direlako, beste hitz bat ere esan nahi dut: euskal zaletasuna ez dela politika. Euskara guztiona da, herri baten ondasuna eta ondarea da. Beraz, euskaldun orok, politika batekoa izan, bestekoa izan, eskubidea eta eginbidea du hemen. Guztiok dute hemen parte eta zeregin, zeren euskara guztiona baita. Bego bada hau garbi. Euskaltzaindia, euskararen aldeko bere lanean, ez dago ezein politikari lotua. Berak uste du, gainera, maila banatan daudela bi gauza hauek: euskara eta politika.

* * *

Egungo egunez euskara bezalako hizkuntza batek suntsitze kausei nahi baldin badie buru egin, behar ditu izan, besteak beste, zenbait baliamentu, zenbait bide, tresna eta laguntza bere alde. Eta horietako bat da Akademia.

Euskal Akademia baten beharraz aurki ohartu ziren euskaltzaleak eta euskararen arrangura sentitzen zutenak. Akademia hori ez da, noski, euskarak dituen aje guztientzat erremedioa, baina bai zerbait.

Basa itxuran eta bertan behera utzia bizi den hizkuntza batek behar du honelako batasun edo elkargo bat, bestetarako izango ez bada ere, hizkuntza hori lantzeko eta eskolan irakatsia izateko, arau gidari batzuk eman ditzan.

Akademia honen beharraz mintzatu ziren joan-mendean Aizkibel, Duvoisin, Ulibarri, Manterola, Artiñano etab. Baina gauza ez zen mamitu, ez zen gorpuztu mende honen hastapenean baizik; 1918. urtean, alegia. Orduan gure lau Diputazioek —Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroakoa— erabaki zuten Euskararen Akademia muntatzea eta laguntzea. Hamabi euskaltzain edo “académico” izendatu ziren, eskualde eta euskalki denetatik hautatuak. Horietaz gainera urgazle edo laguntzaile eta euskaltzain ohorezkoak ere jarri ziren. Azkenik, 1976. urtean, lege berezi baten bidez, Espainiako Errege Juan Karlosek Akademia honen onartze eta ezagutza egin du.

Euskaltzaindia ez da, bada, zerbait pribatu. Erakunde publiko bat da, herriko eta erresumako agintariek ezarria eta aitortua.

Bi sail edo eremu ditu Akademia honek: Iker-saila eta Jagon-saila. Hau da: alde batetik, euskara ikertzea, aztertzea, estudiatzea; eta bestetik, zaintzea, bizi dadin eta lant dadin neurriak hartzea.

Sortze egunetik Euskaltzaindiari egotzi zitzaion helburu handienetako bat —handiena ez bada— honako hau izan zen: irakaskuntzarako eta idatziz-

ko zereginetarako hizkera batu bat moldatzea. Euskal Herri guztirako balio lezakeen euskara orokor bat, euskalki guztietako osagai ez osotua prestatzea.

Egungo egunez euskaltzainen numerua doblatu egin da. Hastapenean hamabi ziren, orai hoge eta lau. Laguntzaileak, berriz, ehundik gora. Ohorezkoak ere hor dira. Horien artean ditugu sortzez euskaldun ez diren jaun jakintsu batzuk: Karl Bouda, Antonio Tovar, Norbert Tauer, etab.

Esan gabe doa nafarrak ere badirela euskaltzain osoen artean: Aita Damaso Intzakoa; Aita Francisco Ondarra; Aingeru Irigarai jauna; Jose M.ª Satrustegi. Laguntzaileen artean, berriz, hor da Mariano Izeta, baztandarra; Jturko jauna, eta beste asko. Ohorezko euskaltzainetan, hor da aita Jurgi Riezukoa.

Euskaldun frantsesak ere baditugu, noski. Euskara bere osotasunean hartzen du, bada, Euskaltzaindiak.

Eta zer egin du Akademia honek 60 urtez?, galdetuko didazue agian. Nik hitzaldi motx honetan ezin konta dezaket egin duen guztia. Hauxe bakarrik esango dut: Akademiak hor du bere aldizkaria, *EUSKERA*: gerra aurreko garaian 16 tomo agertu ziren; gerra ondoan 25. Bilduma horretan bada zerenahi lan: gramatika lanak, hiztegi lanak, euskalki berezi batzuen azterketak, testu zaharren argitalpenak, euskal idazleei buruz xehetasunak, Euskaltzaindiaren agiri eta erabakiak, etab.

Euskara zaintze arloan Euskaltzaindiak aurpegia atera izan du, baita une txarretan ere. Sariketak, biltzarrak, ospakizunak, bertsolari txapelketak etab. muntatu ditu. Euskal Irakasle titulua sortu du, etab.

Hiztegi espezializatuak ere egin ditu edo egiten ari da: Merkatalgokoa, Etxegintzakoa, Ikastolakoa, Pertsonen izenena, Udalen izenena. Euskararen Lekukoak izena duen liburu bildumari ere hasiera eman dio, eta, hain zuzen, lehen liburukia Apezetxea jaunak prestatu du aspaldiko autore nafar baten —Elkanoko Joakin Lizarraga— lana argitaratuz. Bigarrena ere atera da, Etxepareri buruz.

Aurten, berriz, heldu deu hilabeteen, atzerriko euskalarien jardunaldiak egingo dira Euskal Herriko Unibertsitatean, Leioan, Euskaltzaindiak eraturik, noski.

Lehenago ere esan dut Euskaltzaindia aparteko modu batean euskara batu bat moldatzeko sortu zela, eta horretan da. Argitara berri ditu *Euskal Aditz Batua*, *H letraren ortografi arauak*, *Erakusleak*, *Deklinabidea*, etab.

Hortik aitzakia hartuz, batzuk hor ari dira esaten Euskaltzaindia euskara batuaren alde eta euskalkien etsai bihurtu zaigula. Hori, ordea, ez da egia. Euskaltzaindiak uste du denentzat dela tokia. Baina, hori bai, euskara mota bat guztion artean lokarri izanen dena behar-beharrezkoa dela ikusten du eta lan hori bultzatu nahi du. Hori egiteko mandatua Euskal Herriak berak eman

baitzion eta egiten ez duen bitartean, herriaren aurrean dugun zorra ez dugu kitatzen.

* * *

Jaunak: Ikusten duzuenez lan gaitza da. Euskaltzaindiak berak bakarrik dena egin dezakeela pentsatzea, txorakeria da. Zorionean gaur-egunean badira Unibertsitateak ere eta horietan badira Euskal Filologi Sailak.

Zernahi gisaz, eskabideak gero eta handiagoak eta ugariagoak datozkigu burugainera, eta erantzuteko, langile guti da. Halaz guztiz, bere ahalen neurrian saiatzen da Euskaltzaindia.

Euskal Herrian bada —hala uste dugu— gogo eta borondate gure mintzaira kenka larri honetan bizirik ateratzeko. Eta zinez, guztion lana da hau. Euskarak iraungo du baldin euskaldunak, euskaldun orok, egiaz eta benetan obra hau berea bezala hartzen badu.

* * *

D. Manuel Iriarte, alcalde de la villa de Vera de Bidasoa.

D. Jacinto Argaya, Obispo dimisionario de San Sebastián.

Sres. Académicos,

Beratarras, y cuantos habéis acudido de tantas partes a este acto académico.

Señoras, Señores:

En atención a los que ignoran el euskara voy a explicar brevemente lo que es la Academia de la Lengua Vasca, cuáles son sus objetivos y sus trabajos. La Real Academia de la Lengua Vasca —Euskaltzaindia— se reúne hoy en Vera, invitada por el Ayuntamiento de esta villa, con motivo de cumplirse este año el centenario de las fiestas éscaras, que aquí se celebraron en 1880.

Pero acerca de las fiestas éscaras, acerca de su fundador, patrocinador, etc., se ocupará el académico Sr. Davant.

Mis palabras se limitarán, como he dicho, a dar una breve información sobre la misma Academia.

Todos saben, sin duda, que existe una Real Academia Española y también una Academia Francesa. Lo que ya no es tan conocido es que también existe una Real Academia Gallega, un Institut d'Estudis Catalans, una Real Academia de la Lengua Vasca —Euskaltzaindia—, etc. Estas Academias, como es obvio, son unas instituciones que tienen la misión de velar por las lenguas respectivas.

Si hay alguna lengua que tenía necesidad de una Academia, ésta es precisamente el euskara. Conocéis poco más o menos su caso y cuál ha sido su suerte en la Historia. Es la lengua de un país pequeño, lengua muy diferente

de las vecinas que le invaden el campo. Ha vivido secularmente como ha podido, en un estado de desamparo total, de indefensión legal, sin acceso a la escuela y a los grandes medios de difusión, sin apenas cultivo, sin prestigio social. Cuál iba a ser su futuro, de seguir así las cosas, no era difícil adivinar. Acabaría muriendo, acorralada y ahogada por otras lenguas más poderosas.

Tal vez se pregunte alguno: ¿Y qué más da? ¿Importa tanto el que desaparezca una lengua? Al fin y al cabo no nos volveremos mudos, y a falta de una lengua, tendremos otra para decir nuestras cosas.

No voy a extenderme aquí en la exposición de las razones o motivos en que se fundamenta este anhelo por salvar el euskara. El que quiera profundizar en el tema puede leer *El Libro Blanco del Euskara*, publicado por esta Real Academia.

Sólo diré una cosa: todo país, sea pequeño o grande, se esfuerza por mantener su lengua. ¿Por qué? En el fondo porque ve en él el espejo o imagen de su propio ser, de su identidad como pueblo, de su personalidad, la principal característica que lo configura. Esto el vasco lo ha captado con notable intuición al llamar a su país Euskal Herri, que quiere decir “país del euskara”, y al llamar al vasco “euskaldun”, o sea, el que posee el euskara. Por tanto, sin el euskara no hay país vasco ni vascos.

Con esto no queremos decir que el euskaldun no deba saber también otras lenguas más extendidas y necesarias para la vida. Claro que las deberá saber, pero sin repudiar la suya.

Creo también que es necesario que esta empresa pro euskara se mantenga al margen y por encima de las distintas opciones políticas. En un país puede haber, y hay legítimamente, una pluralidad de opciones políticas, pero la lengua es algo que concierne a todos y no debe por tanto vincularse a una opción concreta (1).

Es claro que la lengua vasca, si quiere hacer frente a las causas de disolución que luchan contra ella, necesita ciertos medios y recursos.

Uno de ellos, cuya necesidad se dejó sentir ya vivamente en el siglo pasado, era el de la creación y existencia de una Academia de la Lengua. Aizkibel, Duvoisin, Ulibarri, Manterola, Artiñano y otros se expresaron en este sentido. Pero el proyecto no se plasmó en realidad hasta el año de 1918. Nuestras cuatro Diputaciones —o sea, de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya— deciden en esta fecha crear y sostener de mancomún esta Institución. Al principio los académicos de número eran 12 y fueron escogidos de todas las regiones del país y variedades de la lengua vasca. Ultimamente, en 1976, S. M. el rey de España Juan Carlos I, por un expreso Decreto, ha dado su

(1) Esto lo he dicho muchas veces durante el tiempo del franquismo. Pero creo que ahora nuevamente hay necesidad de recordarlo.

espaldarazo y refrendo a esta Academia. No se trata, pues, de una asociación o grupo privado. Se trata de una Institución pública, que ha recibido su encomienda de las mismas autoridades.

El campo de la Academia es doble: por una parte la investigación de la lengua, por otra la tutela de la misma.

Entre los quehaceres que se le encomendaron uno de los principales —si no es el más principal— es el de laborar por la constitución de una lengua común y uniforme que pueda ser válida en todo el ámbito del país a efectos de su utilización en la enseñanza, en los medios de comunicación, menesteres literarios, etc.

He dicho que en un principio los académicos de número eran 12; hoy son 24. Los correspondientes pasan de 100. Entre los académicos de honor figuran algunos sabios extraños al país y beneméritos en el campo de los estudios vascos.

Por supuesto que Navarra está dignamente representada en la Academia. Académicos de número navarros son el venerable P. Inza, único superviviente de la primera época de la Academia; el Sr. A. Irigaray; D. José M.ª Satrústegui. Correspondientes al Sr. Mariano Iceta; J. Apecechea; Jurco (2) y otros. También los vascofranceses forman parte de Euskaltzaindia, de modo que ésta abarca toda la Euskal Herria.

Y bien —diréis—: ¿qué ha hecho la Academia en los 60 años que cuenta de vida?

Yo no puedo extenderme aquí en la enumeración de la labor realizada. Sólo diré que el órgano de la Academia *EUSKERA* cuenta ya con 40 tomos. Como podéis suponer, en sus páginas hay una gran multiplicidad de trabajos: trabajos de gramática, de diccionario, estudios dialectológicos, de edición de textos, decisiones y acuerdos de la Academia, información sobre autores vascos, etc.

Por lo que se refiere a la sección tutelar, la Academia ha dado la cara, aun en tiempos difíciles, organizando actos de afirmación y promoción de la lengua, concursos literarios, torneos de bertsolaris, celebración de Congresos, etc. También ha creado el título de profesor de euskara. Pasan de 2.000 los que lo han obtenido en estos últimos años. Se han confeccionado, o se están confeccionando, diversos diccionarios especializados. Se ha iniciado una colección de libros titulada “testigos del euskara” donde tendrán cabida autores de todas las variedades y épocas: acaban de salir dos volúmenes, uno preparado por el Sr. Apecechea, dedicado precisamente a un autor navarro, Joaquín Lizarraga de Elcano. El segundo consagrado a Dechepare, también

(2) Académico de honor el P. Jorge de Riezu. Ayer mismo fue nombrado un nuevo académico de número navarro: el P. Francisco Ondarra.

bajonavarro, protopoeta vasco, que escribió en 1545, preparado por Fco. Altuna. El mes próximo van a celebrarse los primeros Encuentros Internacionales de Vascólogos, al que acuden sabios de todas partes, interesados por el euskera.

Tal vez en los últimos años la Academia ha dedicado atención preferente al tema de la formación de la lengua literaria común. Ya Campi3n y Broussain en un célebre Informe decían que este problema del vasco literario común es "acaso la más grave de las cuestiones que pueden someterse a los debates y sentencia de nuestra Academia.

Pero no se crea por esto que la Academia sea opuesta al cultivo de los dialectos y variedades de la lengua vasca. Ella cree que hay lugar para todo. Mas habida cuenta de la urgencia del problema, no podía por más tiempo desatender a la encomienda que recibió del país en orden a crear el euskara común. Sin este instrumento el euskara no puede tener entrada franca en la escuela ni en los medios de comunicación. Y privar de estos medios a la lengua es condenarla a perecer irremisiblemente.

Como veis, el quehacer es grande. Las responsabilidades y empeños que recaen sobre Euskaltzaindia son de día en día mayores, y los obreros pocos. Menos mal que hoy contamos también con Universidades que tienen departamento de filología vasca. Euskaltzaindia se esfuerza por responder a tantos empeños en la medida de sus posibilidades. Pero no olvidemos que la tarea de salvar el euskara es de todos. Sólo si el pueblo euskaldun la toma a pechos, como obra suya, como en realidad es, podrá salvarse el euskara.